

A Szovjetunió és Oroszország a Közel-Keleten

Oroszország a Szovjetunióhoz képest jóval kevesebb erőforrással és politikai eszközzel rendelkezik, mint elődje. Mindez a Szovjetunió felbomlását követő évtizedben jelentősen visszavetette Moszkva közel-keleti ambícióit, amelyek már csak azért is korlátozottabbá váltak, mert maga az új orosz vezetés is úgy gondolta, hogy jobb a térségből visszavonulni és eltávolodni azoktól az arab országoktól, amelyek „barátsága” a demokratizálódó Oroszország számára kellemetlennek, sőt kifejezetten kínosnak tűnt. Az 1990-es évek elején a Kreml a Közel-Keleten is igyekezett bizonyítani, hogy másfajta politikát követ, mint követett egykor a Szovjetunió. A jelcini vezetés számára mindennél fontosabb volt a „kollektív Nyugat” jóindulatának elnyerése. Ezt szolgálta a közel-keleti visszavonulás is.

A nyugati hatalmak jóindulatának elnyerése – mint az orosz külpolitika egyik első számú célkitűzése – már az 1990-es évek közepétől kezdett háttérbe szorulni, de érdemi fordulatra csak Vlagyimir Putyin színrelépésével került sor, de még vele sem azonnal. Borisz Jelcin utódjának első elnöki ciklusára ugyanis még sokkal inkább volt jellemző a Nyugattal való kiterjedt kapcsolattartás, mint a konfliktuskeresés. Igaz, a putyini külpolitika már jóval határozottabban képviselte az orosz érdekeket, mint ahogyan az 1990-es években történt. E fordulat részeként Oroszország már a 2000-es évek elején elkezdett egyre aktívabb szerepet vállalni a Közel-Keleten is. Erre azért kerülhetett sor, mert már röviddel Putyin beiktatása után elindult az oroszországi belpolitikai helyzet stabilizálódása, az állami intézmények megerősödése és a gazdasági növekedés. Ráadásul mindez találkozott a külpolitikai aktivitás fokozásának szándékával és azzal az új keletű törekvéssel, hogy Moszkva megpróbált a korábbiaknál erőteljesebben fellépni az orosz üzleti érdekek védelmében.

Ám hiába igyekezett a jelcini vezetés az 1990-es évek elején szakítani a „hidegháború” örökségével, annak minden elemétől mégsem tudott megszabadulni. Azért nem, mert a térségbeli szovjet szerepvállalás emléke nem tűnt el nyomtalanul: az arab világ számos országa és Irán továbbra is úgy tekintett Moszkvára, mint potenciális politikai szövetségesre, vagy olyan elfogulatlan közvetítőre (*honest broker*), amely képes garantálni biztonságát.

* A szerző az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., sz.biro.zoltan@btk.mta.hu).

A Szovjetunió közel-keleti politikája

A Szovjetunió fontos közel-keleti tényezőként a „nemzeti felszabadító mozgalmak” felfelé ívelő szakaszában jelent meg. A gyarmati rendszer felbomlásának hullámai, az arab országokban lejátszódó – a monarchiák összeomlásával járó – „forradalmak” az 1950-es évek elejétől különböző nacionalista csoportokat emeltek hatalmi helyzetbe. Ezek az új elittek elsődleges céljuknak a nemzetállami alapok lefektetését tekintették. A korabeli szovjet vezetés internacionalista ideológiájából következően fenntartásokkal tekintett ezekre a mozgalmakra. Moszkva egy ideig tartotta is magát ehhez a felfogásához, de nem sokáig. A Szovjetunió nagyhatalmi érdekei ugyanis fontosabbnak bizonyultak az ideológiai korlátoknál. Azért, hogy azok ne nehezítsék meg a térségbeli szovjet jelenlétet, Moszkva már az 1950-es évek második felére kidolgozta azt az új ideológiai konstrukciót, amely szerint az emberiség jövőjét immár nem egy, hanem három „forradalmi áramlat” határozza meg: a nemzetközi kommunista mozgalom, a nemzetközi munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom.¹

Ilyen ideológiai keretek között már nem jelentett gondot a fejlődő országok nacionalizmusának integrálása a „világméretű forradalmi folyamatba”. Ez az új ideológiai keret jelentősen megkönnyítette a Szovjetunió gyakorlati kapcsolattartását, olyannyira, hogy az 1950-es évek derekától Moszkva sorra kötötte meg azokat a kormányközi megállapodásokat a fejlődő világ országaival, amelyek keretében gazdasági és technológiai segítséget nyújtott. Ilyen szerződése a Szovjetunióknak 1957-ben még csak 17 országgal volt, 1961-ben már 28-cal, 1971-ben 55-tel, 1981-ben 81-gyel, míg a Gorbacsov-korszak elején 83-mal.²

A szovjet szállítások többnyire a Moszkva által folyósított hitelek terhére történtek. A Kremlnek ugyanis szinte mindent megért, hogy politikai befolyását – a gazdasági és technológiai segítségnyújtás eszközével élve – minél több országra terjessze ki. A kihelyezett hitelek nagysága 1989-re elérte a 85,8 milliárd rubelt. Ebből 42 milliárd a fejlődő világ országaira esett. A Szovjetunióval szemben legnagyobb tartozást India, Szíria, Irán, Afganisztán, Etiópia, Algéria, Líbia, Egyiptom, Nicaragua és a Jemeni Arab Köztársaság halmozott fel.³ A felsorolt államok két kivétellel a „Nagy Közel-Kelet” országaihoz tartoznak. Közülük kettő – Egyiptom és Szíria –, továbbá Irak volt az a három állam, amely az 1950-es évekkel kezdődően Moszkva számára a legfontosabb volt.

Egyiptom

A szovjet párt- és állami vezetés a Gamal Abden-Nasszer vezette 1952-es fordulatot követően egy ideig kifejezett gyanakvással követte a monarchiát megdöntő és a köztársaságot kikiáltó fiatal nacionalista tisztek tevékenységét. Hozzájuk fűződő vi-

1 Звягельская, 2017. 18–19.

2 Lásd: *Построено при содействии Советского Союза*, 1982. 16.; *Полынов*, 2015. 193.

3 A Szovjetunió hitelkihelyezéseiről először 1990 tavaszán számolt be a szovjet sajtó. Az *Izvesztyija* március 4-i számában közölt adatokat idézi: *Полынов*, 2015. 194.

szonya csak azok után változott meg, hogy az egyiptomi kormányzat a Szovjetunióhoz fordult segítségért. Ettől megenyhült a szovjet párt- és állami vezetés, és a kairói kapcsolatokban kezdett olyan lehetőségeket látni, amelyekről – holmi ideológiai megfontolások miatt – nem akart lemondani, és ezért a segítségkérést követően gyors cselekvésre szánta el magát. Ebben két körülmény is segítségére volt. Egyrészt az az egyre növekvő egyiptomi aggodalom, amit Izrael fokozódó katonai aktivitása váltott ki. Ilyen geopolitikai környezetben a Szovjetunió Kairó számára olyan biztonságot garantálni tudó állammak tűnt, amely képes eloszlatni félelmeit. Másrészt az is közrejátszott Moszkva gyors régióbeli pozícionyerésében, hogy a nyugati államok – korábbi ígéreteiket felülvizsgálva – megtagadták Egyiptom hitelkérelmének teljesítését. Az új kairói vezetés ugyanis az ország gyors és eredményes modernizálásához elengedhetetlennek tartotta a folyamatos és megbízható energiaellátás megteremtését. Ezt a célt szolgálta a mintegy egymilliárd dollárt igénylő Asszuáni-gát megépítése a Níluson.

A terv felmerülésekor mind a Világbank, mind az Egyesült Államok és Nagy-Britannia felajánlotta, hogy kész az Egyiptom által biztosított 700 millió dolláron felüli részt hitelezni. Erre azonban nem került sor, mert a hitelfolyósítást megzavarta a Törökország és Irak között megkötött *bagdadi paktum*. Az 1955 februárjában parafált szerződéshez már április elején csatlakozott Nagy-Britannia, majd az ősz folyamán Pakisztán és Irán is. Washington bízott abban, hogy rövid időn belül Egyiptom is részese lesz a Szovjetunió feltartóztatását szolgáló megállapodásnak. Ám Nasszer, aki országa külpolitikai irányvonalaként az elnemi kötelezettséget választotta, megtagadta a paktum aláírását. A csatlakozás elutasítása pillanatok alatt kiélezte az amerikai–egyiptomi viszonyt. Azt követően pedig, hogy Nasszer bejelentette, Egyiptom fegyvereket vásárol a Szovjetuniótól, a nyugati hatalmak azonnal visszavonták korábbi, hitelfolyósításra tett ígéretüket. Ekkor azonban Moszkva – felismerve a kialakult helyzetben rejlő lehetőségeket – rögtön felajánlotta a gát felépítéséhez szükséges hiányzó hitelt, ráadásul kamatmentesen.⁴ A Kreml lépése hosszú időre meghatározta a szovjet–egyiptomi kapcsolatok jellegét, a két ország közti szoros szövetségi viszonyt. Ebben a kapcsolatrendszerben kitüntetett szerepet játszott Moszkva Egyiptomnak nyújtott katonai segítése, ami – a jelentős fegyverszállítások mellett – időről időre szovjet harcoló alakulatok közvetlen, ám rejtett bekapcsolódását is jelentette az Izrael elleni harcban.⁵

A Nasszer vezette Egyiptom nem ismerte el a zsidó államot. Sőt, nemcsak hogy nem ismerte el, de legfőbb céljának – ahogy a térség többi arab állama is – Izrael megsemmisítését tekintette. Ám mielőtt háborút indított volna, szerette volna megtudni Moszkva álláspontját. Annak érdekében, hogy magas szinten tisztázzák

4 Звягельская, 2017. 17–18.

5 Moszkva a „Kaukázus” fedőnevű művelet keretében 1970-ben föld-levegő rakétákkal felszerelt légvédelmi csapatokat, valamint jelentős számú légierőt telepített Egyiptomba. A szigorúan titkos művelet során 70 modern MIG-21-es vadászbombázó és mintegy száz azokat kiszolgáló szovjet pilóta érkezett az észak-afrikai országba. A művelet titkosságának megőrzése érdekében a szovjet pilóták által vezetett szovjet tulajdonban lévő repülőgépekre egyiptomi felségjelzés került. A „Kaukázus” művelet részleteire vonatkozóan lásd: Дроговоз, 2004. 336–352.

a szovjet vezetés viszonyát egy majdani Izrael elleni háborúhoz, már 1965. május végén Moszkvába küldték az egyiptomi hadügyminisztert, Shams Al Din Badrant. Az egyiptomi politikust maga a szovjet kormányfő, Alekszej Koszigin fogadta, aki lehűtötte vendége reményeit, merthogy világosan értésére adta: Moszkva nem támogat semmiféle megelőző csapást Izrael ellen.⁶ Azt, amennyiben megtörténne, agresszióknak tekintené. Badran Kairóba visszatérve tájékoztatta minderről Nasszert. Ugyanakkor ehhez azt is hozzátette, hogy Moszkva azt azonban megígérte, amennyiben az Egyesült Államok Izrael oldalán belépne a háborúba, úgy ő is beavatkozik. Nasszer mindezt úgy értelmezte, hogy Egyiptomnak el kell viselnie Izrael első csapását, és csak ez után veheti fel a harcot. Az ország legfőbb katonai vezetőit is ennek szellemében tájékoztatta, akik ezt tudomásul vették. Egyedül a légierő parancsnoka akadékoskodott, aki figyelmeztette Nasszert, hogy ez a taktika könnyen végzetessé válhat. És két évvel később, 1967-ben azzá is vált.

Az Izrael határainál felsorakozó és jelentős túlerőben lévő egyiptomi, szíriai, jordániai és iraki hadsereg pár nap alatt – Izrael megelőző csapásának következtében – megsemmisítő vereséget szenvedett. A hatnapos háború⁷ során egyértelműen kiderült, hogy a haderő és hadfelszerelés számbeli fölénye önmagában nem garantálja a győzelmet. Ahhoz még valami másra is szükség van: leginkább felkészült, a modern fegyvereket kiválóan ismerő és alkalmazni tudó tisztekre és katonákra. Moszkva azonban a súlyos vereség ellenére sem volt hajlandó levonni ezt a tanulságot, és már röviddel a háború befejezését követően újabb jelentős fegyverszállításokba kezdett. Ennek következtében már néhány évvel a katasztrófa után a Szovjetunió közel-keleti szövetségesei, élükön Egyiptommal, újra jelentős létszám- és eszközfölénybe kerültek Izraellel szemben.⁸ Am a súlyos háborús kudarccal nemcsak fegyverek érkeztek Egyiptomba, hanem újabb szovjet katonai tanácsadók is. Már június közepén Kairóba látogatott a szovjet fegyveres erők vezérkari főnöke, Matvej Zaharov marsall, aki magával vitte az Egyiptomba telepített katonai tanácsadók új parancsnokát, Pjotr Lascsenko vezérezredest. A tábornokhoz röviddel ezt követően csatlakozó új tanácsadók pedig néhány héten belül kidolgozták az egyiptomi hadsereg irányításának új rendszerét, ami – többek között – azt jelentette, hogy összevonták a légierő és a légvédelem irányítását.⁹ Erre azért került sor, hogy többé ne ismétlődessen meg az, ami a hatnapos háború első napján történt, hogy az egyiptomi (de éppúgy a szíriai, jordániai és iraki) légierő gépeinek nagy részét még azelőtt megsemmisítették az izraeli vadászbombázók, hogy azok a levegőbe emelkedtek volna.

Gamal Abden-Nasszer 1970-ben bekövetkező halálával a szovjet–egyiptomi kapcsolatok új korszaka vette kezdetét. Ennek első jelei már röviddel az új elnök, Anvar Szadat beiktatása után megmutatkoztak. Az utód hiába volt Nasszer közeli munkatársa – 1964-től egyik alelnöke, majd 1969-től e poszt egyedüli birtokosa –, gyorsan eltávolodott elődje arab szocializmust és pánarab eszméket hirdető politi-

6 Брутенц, 1998. 196.

7 A hatnapos háború részletes történetére vonatkozóan lásd: Churchill, R.–Churchill, W., 1967.

8 Дроговоз, 2004. 325–326.

9 Уо. 328–330.

kájától. Ennek jegyében már 1971-ben megváltoztatta az ország addigi hivatalos elnevezését Egyesült Arab Köztársaságról Egyiptomi Arab Köztársaságra. És már ezt megelőzően májusban letartóztatta azokat a Nasszerhez közel álló politikusokat, akik nem értettek egyet új irányvonalával és megpróbálták ellenzéki csoportként megszerveződni.

Szadatot a nasszeri kurzustól való fokozatos eltávolodása azonban nem akadályozta meg abban, hogy a Szovjetunióval 1971. május 15-én barátsági és együttműködési szerződést írjon alá.¹⁰ Ám nem sokkal ezt követően a szovjet katonai hírszerzés arról értesült, hogy az Egyesült Államok vezetése bizalmas csatornákon át tájékoztatta Szadatot arról, hogy „minden lehető segítséget” megad Egyiptomnak, ha az hajlandó megválni a szovjet katonai tanácsadóktól.¹¹ Az egyiptomi elnök – miközben nyilván mérlegelte a „patrónusváltás” lehetséges előnyeit és kockázatait – próbálta maximálisan kihasználni a Szovjetunióval megkötött barátsági szerződésben rejlő lehetőségeket, és már októberben újra ellátogatott Moszkvába. Utazásának az volt a célja, hogy a brezsnyevi vezetést újabb nagyszabású fegyverszállításokra bírja. A Kreml azonban ekkor már gyanakvó volt. Részben azért, mert rossz néven vette a hozzá és a korábban Nasszerhez leginkább közel álló egyiptomi politikusok letartóztatását, részben pedig azért, mert tudomására jutott, hogy Kairó igyekszik az amerikaiak bizalmába férkőzni. Mindezek ismeretében a szovjet vezetés úgy döntött, hogy nem teljesíti Szadat kérését és nem növeli meg az Egyiptomba irányuló fegyverszállításait.¹²

Az egyiptomi elnök azonban nem adta fel, és rövid időn belül még további két alkalommal próbálta meggyőzni Leonyid Brezsnyevet. Ezért előbb 1972 februárjában, majd két hónappal később ismét Moszkvába látogatott, próbálkozásai azonban mindkét esetben kudarcra zártak. Ezek után – talán már meg sem lepve Moszkvát – jött Szadat válasza. Az egyiptomi elnök néhány hónappal utolsó moszkvai útja után, 1972. július 18-án bejelentette: „a szovjet katonai tanácsadók és szakértők küldetése befejeződött.” Vagyis felszólította Moszkvát tanácsadói visszavonására.¹³ Szadat meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió sem a katasztrófával végződő hatnapos háború előtt, sem azt követően nem adott meg minden szükséges támogatást ahhoz, hogy Egyiptom felülkerekedhessen Izraelen, ezért attól a pillanattól kezdve, hogy elnökké választották, elkezdett kihátrálni a Moszkvával fenntartott szoros kapcsolatokból és próbált közelebb kerülni az Egyesült Államokhoz.

Ebben a köztes – a Szovjetuniótól távolodó és az Egyesült Államokhoz közeledő – helyzetben szánta el magát Egyiptom és Szíria elnöke, hogy revansot vesz a hatnapos háborúban elszenvedett súlyos vereséért és jelentős területi veszteségekért. Egyeztetett módon 1973. október 6-án indítottak támadást az egyiptomi erők a Sínai-félszigeten, míg a szíriaiak a Golán-fennsíkon. Izraelt meglepetésként érte az agresszió. Az engesztelés napját (*jom kippur*) ünneplő ország nem volt erre

10 Рогоза–Ачкасов, 2005. 153.

11 Уо. 153–154.

12 Mindez egyértelműen kiolvasható volt a látogatás végén kiadott közös nyilatkozatból. Lásd: *Pravda*, 1971. október 4.

13 A szovjet tanácsadók kiutasítására vonatkozóan lásd: Примаков, 2006. 144.; Примаков, 1985. 25.

felkészülve. A jelentős arab sikerekkel induló háború azonban végül mégsem zárult a támadók győzelmével. Az izraeli erők ugyanis néhány nap elteltével átvették a kezdeményezést, és ellentámadást indítottak. A harctéri fordulat nyugtalanná tette a moszkvai vezetést, és ezért Andrej Koszigin szovjet miniszterelnök október 16-án Kairóba repült, hogy meggyőzze Szadatot a háború mielőbbi befejezéséről.¹⁴ Miután a szemben álló felek számára néhány hét után nyilvánvalóvá vált, hogy egyikük sem tud a másikon felülkerekedni, a háború október végén befejeződött. Az ekkor kialakult katonai patthelyzet nyitotta meg az utat a háborút követő, éveken át tartó tárgyalások előtt, amelyek végül Camp Davidben 1978. szeptember közepén azzal a kompromisszummal zárultak, hogy Egyiptom – az arab országok közül elsőként – elismerte Izraelt szuverén államként, Tel-Aviv pedig ígéretet tett arra, hogy visszaadja Egyiptomnak a Sínai-félszigetet.¹⁵

Az amerikai elnök, Jimmy Carter közreműködésével létrejött Camp David-i megállapodás alapozta meg a következő év márciusában aláírásra kerülő egyiptomi–izraeli békeszerződést. Eközben a békefolyamatot kívülállóként szemlélő Szovjetunió kénytelen volt csalódottan tudomásul venni, hogy korábbi legfőbb közel-keleti szövetségese, Egyiptom fokozatosan eltávolodik tőle. Abban, hogy ez bekövetkezett, valószínűleg szerepet játszott a Szovjetunió közel-keleti politikájának kétértelműsége is. Egyfelől Moszkva ugyan kész volt fegyvereket szállítani szövetségeseinek, de csak olyan mértékben, hogy az alapjaiban ne forgassa föl a térségbeli erőviszonyokat. Az ugyanis – a kreml-i álláspont szerint – könnyen háborús kalandokra csábíthatná a magát Izraelnél erősebbnek érző arab országokat. Moszkva azonban minden újabb konfliktusban annak kockázatát látta, hogy szövetségesei ismét kudarcot vallanak, és ezért a korábbiaknál erőteljesebben, netán közvetlenül is be kell majd avatkoznia. A Kreml viszont nem akart ilyen kalandokba keveredni. Másrészt a szovjet vezetés nem tekintette céljának – még ha erről érthető módon nyilvánosan nem is beszélt – a közel-keleti válság megoldását. Neki sokkal inkább megfelelt az elhúzódó konfliktus. Ezzel ugyanis biztosítottak látta, hogy az arab országok egy része fontosnak tartja térségbeli jelenlétét és támogatását. Egyiptom különalkuja Izraellel leginkább azért fájt Moszkvának, mert kikezdte régióbeli nélkülözhetetlenségét.

Irak

A Szovjetunió – Egyiptom mellett – kiterjedt politikai, gazdasági és katonai kapcsolatokat alakított ki Irakkal is. Ez a folyamat azok után gyorsult fel, hogy 1968 júliusában az iraki Baasz Párt vezetője, Ahmed Haszan al-Bakr került hatalomra. Az anti-imperializmus, a pánarabizmus, a sajátos arab szocializmus és a nacionalizmus furcsa elegyének jegyében fellépő párt és annak vezetése rövid időn belül szót értett

14 Lásd erre vonatkozóan a KGB első főcsoportfőnöksége (külső hírszerzés) helyettes vezetőjének visszaemlékezéseit. Vagyim Kirpicsenko egyike volt azoknak, akik elkísérték Koszigin Kairóba. Кирпиченко, 1993. 132–133.

15 Izrael 1982-re kivonta erőit és telepeseit a Sínai-félszigetről. A Camp David-i megállapodás szövegét lásd: <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/camp%20david%20accords.aspx>.

a térségben mind kiterjedtebb kapcsolatokat kereső Moszkvával. A két ország egyre szorosabbá váló viszonyát az 1972-ben aláírt *barátsági és együttműködési szerződés* teljesítette ki. Bagdad és Moszkva kapcsolatát ugyan időről időre beárnyékolta az országot 1979-től irányító Szaddám Huszein kiszámíthatatlan, fordulatokban gazdag, nemegyszer felesleges kockázatokat vállaló politikája. Szovjet részről azonban készek voltak számos dolgot lenyelni, mert Moszkva még az 1980-as években is rendkívül fontosnak tartotta iraki jelenlétét és befolyását, ami ugyan csak kisebb-nagyobb kihagyásokkal érvényesült, de mégis több volt annál, mint ami a két ország szakítása után maradt volna. Szaddám azért lehetett viszonylag független ebben a kapcsolatrendszerben, mert az ország igen jelentős kőolajbevételekkel és édesvíztartalékokkal rendelkezett. Annak ellenére, hogy szovjet részről gyakran voltak elégedetlenek Szaddám politikájával, Irakot – tekintettel térségbeli jelentőségére – Moszkvában hosszú időn át „szocialista orientációjú” országként tartották számon.

Az 1980 és 1988 közt folyó iraki–iráni háborút a Szovjetunió többször nyilvánosan elítélte, mint olyan konfliktust, amely árt a világ „nemzeti felszabadító mozgalmainak”.¹⁶ Ám ez a háború elleni kiállás nem akadályozta meg Moszkvát abban, hogy mindkét félnek fegyvereket szállítson. Egyes források szerint a Szovjetunió az 1980-as években évente közel egymilliárd dollárért adott el hadi felszerelést és lőszeret Iraknak.¹⁷ Irak azonban nemcsak Moszkvától kapott fegyvereket, hanem az Egyesült Államoktól is. Ez a furcsa, már-már bizarr kétkulcsos politika azonban nemcsak az iraki elnökre volt jellemző, de – mint ahogy utaltunk már erre – a moszkvai magatartásra is. A Szovjetunió ugyanis Iránnak legalább akkora értékben szállított fegyvereket és egyéb hadi felszerelést, mint Iraknak.¹⁸ Teherán azonban – ellentétben Bagdaddal – nem szövetségesei kölcsönéből fizetett a fegyverekért, hanem saját tartalékaiból, ami nyilván vonzóvá tette ezt a piacot, és részben magyarázatát adta az iráni szovjet szállításoknak. Az utóbbira Moszkva annak ellenére is hajlandó volt, hogy Irán számos eszközzel és módon támogatta a szovjetek ellen Afganisztánban harcoló modzsahedeket. De mert a kétoldalú fegyvereladások révén háborús körülmények között próbálhatta ki addig még nem tesztelt eszközeit – és egyébként sem volt érdekelt egyik fél győzelmében sem –, gond nélkül szállított fegyvereket mindkét félnek.¹⁹

A hosszan elhúzódó háború – miután annak nem lett egyértelmű győztese – nehéz helyzetbe hozta Irakot. Mindenekelőtt azért, mert Bagdad a háború idején közel 30 milliárd dollárnyi kölcsönt vett fel. Ennek nagy részét Szaúd-Arábia és Kuvait folyósította.²⁰ Ráadásul a háború egy szakaszában Irak elveszítette az olajkivitele szempontjából kulcsjelentőségű kikötőjét, és ezért kénytelen volt kuvaiti kikötő-

16 Агаев, 1981. 245.

17 Фалунин, 2008.

18 Nemcsak a Szovjetunió szállított fegyvereket Iránnak, de titokban – Izrael közvetítésével – az Egyesült Államok is. Az ügylet azonban 1986 végén nyilvánosságra került és komoly belpolitikai botrányt keltett. Ez lett az *Iran-Contra affair* vagy *Irangate* ügy.

19 Фалунин, 2008.

20 Kuvaittal szemben mintegy 13 milliárd dollárnyi tartozást halmozott fel Irak. Lásd: Звягельская, 2017. 35.

kön keresztül lebonyolítani kőolajexportját. Az ehhez kapcsolódó tranzitdíjból is jelentős iraki tartozások halmozódtak fel. Az iraki vezetés súlyos anyagi helyzetén úgy próbált javítani, hogy igyekezett az olajkitermelő országokat rábírní a kitermelt olaj mennyiségének csökkentésére, ettől remélve az olajárak növekedését. Másrészt, amennyiben ez nem bizonyul járható útnak, úgy a Kuvaittal szembeni tartozások vagy azok egy részének leírásában látott megoldást Bagdad.²¹

Ezek a tárgyalási kísérletek azonban valószínűleg csak elterelő manőverek voltak. Azokkal párhuzamosan, sőt minden bizonnyal már azokat megelőzően körvonalazódott egy jóval merészebb elképzelés is, mely szerint egész egyszerűen el kell foglalni a jelentős katonai erővel nem rendelkező szomszédos országot, Kuvaitot. Ezzel ugyanis egy csapásra három dolgot is sikerülne megoldani. Egyrészt okafogyottá válna a Kuvaittal szemben fennálló tartozások visszafizetése. Másrészt iraki felügyelet alá kerülnének a mintegy százmilliárd hordónyira becsült kuvaiti kőolajtartalékok. Harmadrészt pedig olyan értékes kikötőkhöz jutna Bagdad, amelyek lényegesen megkönnyítenék Irak kőolajexportját. Szaddám Huszein, miközben e tervét szötte, a jelekből ítélve úgy gondolhatta, hogy komoly nemzetközi reakciókkal nem kell majd számolnia. De súlyosan tévedett. Már Kuvait lerohanásának napján, 1990. augusztus 2-án összeült az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Irakot agresszorként ítélte el.²²

Az iraki támadás nyomán kialakult helyzetet mind Washingtonban, mind Moszkvában oly súlyosnak találták, hogy szeptember 9-én – annak ellenére, hogy néhány hónappal korábban, június elején már sor került egy csúcstalálkozóra –, Helsinkiben újra találkozott egymással Bush amerikai és Gorbacsov szovjet elnök. A tanácskozás végén kiadott közös nyilatkozat egyértelművé tette, hogy a felek lényegében azonosan ítélik meg a kialakult helyzetet, és ismételten felszólították Irakot arra, hogy a lehető leggyorsabban vonuljon ki Kuvaitból. Ugyan ekkor még látszott esélye annak, hogy erő alkalmazása nélkül is elérhető az iraki hadsereg Kuvaitból történő kivonulása, ám ennek ellenére a tárgyaláson az amerikai elnök már jelezte, hogy bár Washington nem tervezi Moszkvát arra kérni, hogy küldjön katonai erőt a Perzsa-öböl térségébe, de ha a szovjet vezetés ilyen döntést hozna, azt az Egyesült Államok megértéssel fogadná. Gorbacsov azonban ekkor még úgy látta, hogy a gazdasági nyomásgyakorlás eszközeivel kikényszeríthető az iraki erők visszavonása. Úgy vélte, azzal, hogy az Egyesült Államok csapatokat telepített Szaúd-Arábiába, a legfontosabb célját már elérte: biztosította a térségből kiinduló fennakadámentes olajexportot.²³ Szaddám Huszein azonban hajthatatlan maradt azok után is, hogy 1990. november 29-én hozott határozatában az ENSZ Biztonsági Tanácsa – Moszkva támogató szavazatával – felhatalmazást adott arra, hogy a nemzetközi közösség 1991. január 15. után erővel léphessen fel Irak ellen, ha addig

21 Bagdad ezt azzal próbálta indokolni, hogy az Irán elleni háborúban nemcsak magát, de Kuvaitot is védte Teheránnal szemben. Uo. 35.

22 Az ENSZ BT 660. számú határozatának szövegét lásd: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/84/IMG/NR057584.pdf?OpenElement>.

23 A helsinki találkozó részleteire vonatkozóan lásd a szovjet delegáció tagjaként azon jelen lévő külügyminiszter-helyettes, Alekszandr Belonogov visszaemlékezéseit: Белоноров, 2001.

nem vonulna ki Kuvaitból. És miután nem vonult ki, a nemzetközi koalíció január 17-én megkezdte február végéig tartó műveleteit Irak ellen.

A Szovjetunió kuvaiti válsághoz és az azt rendezni hivatott öbölháborúhoz való viszonya minden korábbi esetnél jobban mutatta, hogy a gorbacsovi politika nemcsak hogy kerüli a konfrontációt, de arra is hajlandó, hogy még egy olyan ország vonatkozásában is messzemenően együttműködjék a nyugati hatalmakkal, mely országot korábban hosszú időn át kliensének tekintett. Ezzel szemben tizenkét évvel később, 2003 márciusában, az Irak ellen megindított nyugati intervenció idején a putyini Oroszország már távolról sem volt annyira megértő, mint a késői, Gorbacsov irányította Szovjetunió. Ennek azonban nem a két politikus közti alkati különbség a magyarázata, hanem az, hogy az orosz vezetés nem látta bizonyított-nak egyetlen – a katonai beavatkozás megalapozását szolgáló – Irak elleni amerikai vádat sem. Nem látta ugyanis bizonyítva, hogy Szaddám Huszein rendszere tömegpusztító fegyvereket rejtegetne, mint ahogy azt sem, hogy kapcsolatot tartana fenn az al-Káida terrorszervezettel. Moszkva azt is kétségbe vonta, hogy az iraki emberi jogi helyzet súlyosabb lenne, mint volt korábban, amikor Bagdad vegyi fegyvereket vetett be az iraki kurdok ellen és kegyetlenül leszámolt a központi hatalom ellen fellázadó sítákkal.²⁴ Az orosz vezetés azonban nemcsak a beavatkozást hitelesen megalapozó bizonyítékokat hiányolta, de arra is felhívta Washington figyelmét, hogy az Egyesült Államok szövetségeseivel egy olyan kényes egyensúlyú térségbe igyekszik erőszakosan beavatkozni, ahol a beavatkozás nyomán különböző csoportok radikalizálódhatnak és a korábbiaknál jóval aktívabbak lehetnek. Mindazonáltal Oroszország a nyugati hatalmak figyelmeztetésén túl nem szánta el magát semmilyen olyan lépésre, amivel megnehezítette volna a nyugati koalíció iraki fellépését. Ezzel szemben tizenkét évvel később, 2015-ben már egészen másképp viselkedik majd a Kreml Szíria ügyében.

Szíria

Moszkva közel-keleti térnyerésének kezdetén Egyiptom volt a térség szovjet szempontból legfontosabb állama, de már az 1960-as évek derekától elkezdődött Szíria felzárkózása. Ráadásul a szovjet–szíriai kapcsolatok már igen hamar „többcsatornásá” váltak. A két ország között nemcsak az állami szervek között jött létre szoros kapcsolat, de a szíriai kormánypárt és a szovjet állampárt között is. Szíria azok után vált Moszkva számára igazán fontossá, hogy 1966-ban – három évvel a korábbi államcsíny után – a szíriai Baasz Párt radikális szárnya került hatalomra. A váltást éles párton belüli frakcióharc előzte meg, aminek eredményeképpen a párt radikálisai győztek, akik a hatalomból rövid úton eltávolították a párt mérsékeltebb egykori alapítóit. Az egymást sűrűn követő puccsok – 1963, 1966, 1970 – végül elvezettek Háfez al-Aszad korábbi hadügyminiszter miniszterelnökké történő kinevezéséhez, majd

24 Az iraki hadsereg több alkalommal vetett be a területén élő kurdokkal szemben vegyi fegyvert. Ezek közül a legsúlyosabb incidensre 1988. március 16–17-én került sor a kurdisztáni Halabdzsában. Lásd: Kelly, 2008. Az iraki sítákkal szemben az első tömeges vérengzésre Huszein idején 1982-ben került sor al-Dudzsaif faluban, majd 1991-ben az iraki síták felkelésének elfojtása során.

1971-ben államfővé választásához. A volt katonatiszt már alig három hónappal elnöki beiktatása után kötelességének tartotta, hogy ellátogasson Moszkvába, ahol felajánlotta a szovjet vezetésnek, hogy országa területén a Szovjetunió tartson fenn állandó jelleggel katonai támaszpontot, és a szovjet hadihajók használják szabadon a szíriai hadikikötőket. Moszkva az utóbbi tekintetében élt is a lehetőséggel, és még ugyanebben az évben megkötötte a tartúsi bázisra vonatkozó béreleti szerződést.

Szemben az 1966-ban hatalomra került radikálisokkal – akik a szocializmust szűken értelmezve annak tartalmát az állami szektor megerősítésével és a társadalmi igazságosság elmélyítésével azonosították és ennek jegyében elkezdtek kisajátítani a kisvállalkozásokat –, Háfez al-Aszad türelmesebbnek és kevésbé szélsőségesnek bizonyult. Mindazonáltal államfőként ő is a legfontosabb feladatának a hadsereg megerősítését és modernizálását tartotta. Egy olyan haderőt szeretett volna maga mögött tudni, amely képes szembeszállni Izraellel és kellő magabiztosságot ad ahhoz, hogy az ország el tudja viselni a nyugati hatalmak időről időre rá nehezedő nyomását. Moszkva készen mutatkozott ehhez segítséget nyújtani. Hitelt ajánlott fel, és rövid időn belül Szíria legfontosabb fegyverszállítójává vált. A Szovjetunió 1974 és 1985 között Szíriának mintegy 500 modern katonai repülőgépet, 2500 harcocsit és 1200 páncélozott csapatszállító járművet szállított.²⁵

Damaszkusz nem véletlenül vált az 1960-as évek végétől a Szovjetunió egyik legfontosabb, majd – Egyiptom elvesztését követően – legfontosabb közel-keleti szövetségésévé. Az alapjában véve világi jellegű és viszonylag modern gazdasággal rendelkező ország kínálta ugyanis a legjobb lehetőséget arra, hogy a régióban a szovjet erő és támogatás „reklámfelülete” legyen. Ebben a tekintetben már az 1960-as években is fontosabb partner volt Moszkva számára, mint az egyre inkább külön utakon járó Egyiptom. Az utóbbi vezetése ugyanis még a szoros barátság idején is igyekezett némi távolságot tartani Moszkvától. Ez nem azt jelentette, hogy a szovjet–szíriai kapcsolatok természete leírható lett volna azzal az egyszerű képlettel, hogy Damaszkusz mindig és minden tekintetben hű kiszolgálója és követője lett volna a szovjet politikának. Ennél bonyolultabb volt a helyzet. Nemcsak a szíriai vezetésnek kellett alkalmazkodnia a moszkvai elvárásokhoz, de a Kremlnek is tekintettel kellett lennie a szír érdekekre, még akkor is, ha azok nem feltétlenül estek egybe a Szovjetunió közel-keleti elképzeléseivel. A szírek, akik ezekben az években szinte folyamatosan nyílt konfliktusban álltak Izraellel, komoly befolyást gyakoroltak Moszkvára, többek között az 1967-es hatnapos háborút megelőzően is.

Valószínű, hogy a szovjet külügyminisztérium azt az időről időre megismétlődő információt, amely szerint az izraeli hadsereg jelentős erőket vont össze a szíriai határnál, nem saját, hanem szíriai forrásból kaphatta, és belátása szerint értelmezte és használta azt.²⁶ Ilyen tartalmú és jellegű hírszerzési adatok már korábban

25 Звягельская, 2017. 24.

26 A közel-keleti válságról összeállított kétkötetes orosz dokumentumgyűjtemény közül egy olyan szigorúan bizalmas, az izraeli szovjet nagykövetnek küldött táviratot, amelynek tartalma lényegében megegyezik azzal a szíriai szovjet nagykövettől kapott információval, amit a diplomáciai képviselő vezetője nem sokkal korábban a szíriai külügyminisztertől kapott és táviratban közölt a szovjet külügyminisztériummal. *Ближневосточный конфликт*, 2003. т. 2. 518. A szíriai szovjet nagykövet távirata uo. 503.

is eljutottak Moszkvához. A szírek már egy évvel a hatnapos háború előtt elkezdték ezekkel a hírekkel „megdolgozni” a szovjet vezetést. Ám ellentétben a damaszkuszi vezetéssel, a moszkvai – noha tisztában volt Szíria fenyegetett helyzetével – látott esélyt a két ország közti háború elkerülésére. Épp ezért első reakcióként nem zárkózott el attól, hogy 1967. május 30-án fogadja az izraeli miniszterelnököt, Lévi Eshkolt, aki – ellentétben országa katonai vezetőivel – ugyancsak érdekelt volt a háború elkerülésében. Moszkva, mielőtt végérvényesen döntött volna a látogatásról, konzultált arab szövetségeseivel. Az egyiptomi vezetés, élén Nasszerrel, megértéssel fogadta a szovjet álláspontot. Nem így a szírek. Ők – talán abban bízva, hogy háború esetén a Szovjetunió közvetlenül is beavatkozik a harcokba – határozottan elleneztek az izraeli miniszterelnök moszkvai fogadását, ami tiltakozásuk miatt el is maradt. És nem sokkal ezt követően kitört a hatnapos háború.

Szíria, ahogy Egyiptom is, a katasztrófális vereséggel zárult hatnapos háború után újabb jelentős mennyiségű szovjet fegyverhez jutott. Moszkva azonban nemcsak fegyverekkel segített Damaszkusznak, de rejtett szovjet reguláris erőkkel is. Szíriába 1973 őszén, a jom kippuri háború előtt érkeztek szovjet harcoló alakulatok. Moszkva a balti térségből irányított át olyan repülőerőket, amelyek elsődleges feladata az izraeli légiere és légvédelem rádiótechnikai eszközökkel történő zavarása volt.²⁷ Párhuzamosan ezzel továbbra is nagy számban vettek részt a katonai műveletek tervezésében és a helyi erők kiképzésében a már korábban Szíriába telepített szovjet katonai tanácsadók. Ám hiába indult sikeresen az engesztelés napi háború, a harctéri kezdeményezést rövid időn belül átvette az izraeli hadsereg. Az újabb katasztrófát megelőzendő a Szovjetunió léghídon át jelentős mennyiségű fegyvert dobott át Egyiptomba és Szíriába. A fegyverek mellett katonák is érkeztek: pilóták és a légvédelmi rakétákat kezelni képes tisztek. Orosz források szerint a léghíd közbeeső állomása Magyarországon volt egy a Déli Hadseregcsoport kezelésében lévő katonai reptéren.²⁸ Az 1973-as háború idején szállított jelentős mennyiségű fegyver és a korlátozott, ám mégis sokat jelentő közvetlen szovjet katonai segítség megkímélte Szíriát attól, hogy az 1967-es hatnapos háború után újabb katasztrófális vereséget szenvedjen el. A háborút katonai értelemben nem nyerte meg senki, ám az így kialakult helyzetből egészen más következtetésre jutott Egyiptom, mint Szíria. Kairó elindult azon az úton, ami a Camp David-i megegyezéssel elvezetett az egyiptomi–izraeli különbékéhez. Damaszkusz más utat választott. Kitartott korábbi, Izraelt el nem ismerő, azzal megbékélni nem akaró álláspontja mellett, és élesen elítélte az egyiptomiak opportunizmusát.

Azok után, hogy Egyiptom az 1970-es évek végére végképp eltávolodott a Szovjetuniótól, Szíria vált Moszkva első számú közel-keleti partnerévé és a szovjet fegyverek legnagyobb térségbeli vásárlójává. A két ország közti szoros kapcsolat Gorbacsov hatalomra kerülésével kezdett megváltozni, ami megmutatkozott abban is, hogy a szovjet fegyverszállítások mennyisége az 1980-as évek második felében már folyamatosan csökkent. A kapcsolatok lehűlésében közrejátszott az is,

27 Дроговоз, 2004. 362.

28 Уо. 368.

hogy a gorbacsovi évek alatt megindult a szovjet–izraeli közeledés, ami végül elvezetett a két ország közti diplomáciai kapcsolatok helyreállításához (1991. október 18.). Damaszkusz megütközve vette tudomásul e fejleményt, miként azt is, hogy a Szovjetunió immár semmiféle akadályt nem gördített az ország zsidó állampolgárainak – jelentős részben Izrael felé tartó – emigrációja elé.

Oroszország közel-keleti politikája és szíriai háborúja

Moszkva figyelme a Szovjetunió felbomlását követően részben a korábbinál szűkösebb erőforrások, részben a térség politikai leértékelődése miatt látványosan elfordul a Közel-Kelet felé. A késői szovjet években egyébként is jelentősen megkoptak a korábbi kapcsolatok. Egyiptom már az 1970-es években elfordult a Szovjetuniótól, Irak pedig folyamatos konfliktuskereső politikája miatt egyáltalán nem tűnt ideális partnernek. Olyannyira nem, hogy Gorbacsov semmiféle akadályt nem gördített a Kuvaitot lerohanó Irak erőszakos megfékezésére. Szíria maradt – Irán mellett – az egyetlen olyan tényező a térségben, amely továbbra is élvezte Moszkva figyelmét és támogatását. Ebben több körülmény is közrejátszott. Egyrészt, hogy Szíria jelentős, mintegy 7–9 milliárd dollárba becsült adósságot halmozott fel a szovjet korszakban.²⁹ Orosz részről erről nem szerettek volna lemondani. Másrészt, a szíriai hadsereg volt a térségben leginkább szovjet fegyverekkel ellátva. Azok utánpótlása, javítása és lőszerrel való ellátása olyan potenciális bevételi forrás volt, amit Moszkva érthető módon nem akart elveszíteni. Ez jelentős mértékben arra is lehetőséget adott, hogy a Kreml befolyásolni tudja a szíriai politikát. Harmadrészt pedig Szíria továbbra is a közel-keleti térség egyik meghatározó hatalma maradt, ezért magatartásától sok minden függött a régióban. Ilyen súlyú partnerről nem érdemes lemondani, és ezzel Moszkvában is tisztában voltak.

Mindezekon túl Szíriában maradt meg azon kevés katonai támaszpontok egyike, amelyek a Szovjetunió felbomlása után is az orosz haditengerészeti erők rendelkezésére álltak. A tartúsi hadikikötő jelentősége kiváltképp azok után nőtt meg, hogy Vlagyimir Putyin első elnöki ciklusa idején – a szíriai bázis kivételével – felszámolta az összes, a Független Államok Közössége térségén kívüli orosz támaszpontot. Végül pedig jelentőséget adott Szíriának az a körülmény is, hogy az iszlám radikalizmus terjedésével Moszkvának saját területén is szembe kellett néznie. Ez a fajta fenyegetettség az 1990-es évek közepétől, az első csecsen háború kezdetétől jelentkezett, de igazán súlyos problémává a második csecsen háború idején vált. A Kreml számára egyáltalán nem volt közömbös, hogy antiterrorista fellépése során mely muszlim országok megértésére, illetve együttműködő támogatására számíthat, és melyekére nem. Szíria ebben a tekintetben is fontos együttműködő partnernek bizonyult. Mindezek alapján aligha kétséges, hogy az orosz politikai vezetés szoros figyelemmel követte a 2011 tavaszán kibontakozó szíriai belpolitikai válságot. Az orosz titkosszolgálatok mindent megtettek annak érdekében, hogy a

29 Звягельская, 2017. 24.

Kreml pontos és hiteles képet kapjon a rövid időn belül polgárháborúvá mélyülő szíriai válságról.

Oroszország valószínűsíthető szíriai katonai jelenléte és beavatkozása azok után vált a világsajtó egyik fontos témájává, hogy 2015. augusztus 31-én egy izraeli portál, az *ynetnews.com* ezt megszelleztette.³⁰ A hír nem volt előzmény nélküli. Putyin már három hónappal korábban, június közepén a szentpétervári gazdasági fórumon felszólította Európát és az Egyesült Államokat, hogy fokozzák a szíriai polgárháború körülményei között egyre erősebbé váló terrorszervezet, az Iszlám Állam elleni fellépésüket. Egyúttal bejelentette, hogy Moszkva kész együttműködni a szír kormánnyal – többek között – a politikai reformok megvalósítása érdekében.³¹ Ekkor már sejteni lehetett, hogy Oroszország tartja magát a szíriai polgárháború kezdetétől képviselt álláspontjához, és kész továbbra is támogatni Háfez al-Aszad fiát és utódát, Bassár al-Aszadot. Mindezt arra hivatkozva tette, hogy álláspontja szerint az Iszlám Állammal szemben csak egyetlen erős ellenfél van jelen a konfliktusban, a szíriai kormányerők. Moszkva azt ugyan elismerte, hogy Aszad is felelős a kialakult polgárháborús helyzetért, de mindez 2015 nyarára már másodlagossá vált. Az alapkérdés ugyanis immár az, hogy vagy sikerül az Iszlám Államot felszámolni, vagy a térség a totális káoszba süllyed.

Ennek szellemében az orosz elnök diplomáciai offenzívába kezdett. 2015. június végén fogadta Hamid Karzai korábbi afgán elnököt, akivel megvitatta a belső-ázsiai országban kialakult helyzetet, különös tekintettel az Iszlám Állam erősödő afganisztáni befolyására.³² Majd a találkozót követő napon felhívta Barack Obamát, akivel megállapodott arról, hogy a két ország külügyminisztere különtalálkozón egyeztetni álláspontját az Iszlám Állam ügyében.³³ A megbeszélésre július végén sor is került. Eközben Putyin már pár nappal az amerikai elnökkel folytatott telefonbeszélgetése után hosszasan tárgyalt mind a szír külügyminiszterrel, mind a török államfővel. Mindkét megbeszélés tárgya az Iszlám Állam volt. Az orosz elnök a szíriai külügyminiszternek kifejtette, hogy Moszkva kész közreműködni abban, hogy „a terrorizmus elleni harcban érdekelt országok között konstruktív párbeszéd bontakozzék ki”.³⁴ A körvonalazódni látszó nagyszabású terv részleteit Szergej Lavrov orosz külügyminiszter augusztus 3-án ismertette azon a háromoldalú találkozón, amit amerikai és szaúdi partnerével tartott.³⁵ Az ambiciózus kezdeményezés egy olyan koalíció kialakítását tűzte ki céljául, amely egyesítené az Iszlám Állam ellen harcoló szíriai erőket és azok külső támogatóit. Moszkva elképzelése szerint az így kialakuló koalíció az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazása alapján lépne fel. A terv további részleteit Putyin szeptember 28-án az ENSZ Közgyűlésén ismertette.³⁶

30 *Russian jets*, 2015.

31 *Страна с запасом прочности*, 2015.

32 *Встреча с Хамидом Карзаем*, 2015.

33 *Телефонный разговор*, 2015.

34 *Встреча с главой МИД Сирии*, 2015.

35 *О российско-американско-саудовской встрече*, 2015.

36 *Putyin*, 2015.

Azt az először az izraeliek által felröppentett hírt, hogy Moszkva vadászgépek telepítését tervezi Damaszkusz közelében, az orosz elnöki szóvivő, Dmitrij Peszkov azonnal cáfolta.³⁷ Láthatóan Moszkva a katonai beavatkozást megelőzően szeretne volna minél tovább titokban tartani közel-keleti terveit. Egy idő után azonban ez egyre nehezebbé vált. Sorra bukkantak fel a vadászgépek telepítését megerősítő, különböző forrásból származó hírek. Az izraeli közlés után a görög külügyminisztérium egy magát megnevezni nem akaró forrása állította azt, hogy Washington azzal a kéréssel kereste meg őket, hogy ne adjanak engedélyt a Szíriába tartó orosz katonai gépek görög területek fölötti átrepüléséhez.³⁸ A forrás azt is jelezte, hogy egyelőre nem született az ügyben döntés. Mindazonáltal az amerikai nyomásgyakorlás világossá tette, hogy ekkor már Washington is tudott az orosz tervekről, és nem örült azoknak. Utóbb az is kiderült, hogy Moszkva a görögországihoz hasonló engedélyt szeretett volna Bulgáriától is kapni. Szófia azonban csak abban az esetben volt hajlandó a kérés teljesítésére, ha ellenőrizheti a gépek szállítmányát.³⁹ Orosz részről azonban ezt a feltételt nem fogadták el. Időközben az is kiderült, hogy Moszkvát különösebben nem lepte meg a bolgár és a görög elutasítás. Sőt, a Kreml nem is aggódott emiatt. Moszkva ugyanis már tudta, hogy Irán megnyitotta légterét a Szíria felé tartó gépei előtt.⁴⁰

Ezekből a hírekből már szeptember közepén egyértelműen kiolvasható volt, hogy Moszkva a fegyverszállításokon túl immár nemcsak instruktorokkal és kiképzőtisztekkel hajlandó segíteni Aszad rendszerét, de kész közvetlenül is bekapcsolódni a harcokba. Az azonban továbbra sem volt világos, hogy ez milyen formában és kik ellen történik majd meg. Azt sem lehetett tudni, hogy pontosan mi is a célja ezzel Moszkvának. Az azonban már akkor is jól látszott, hogy a Kreml álláspontja következetes. Moszkva ugyanis a válság kialakulásának kezdetétől a kormányerőket támogatta. Ennek több oka is volt. Egyrészt, hogy a közel- és középkeleti térségben – Iránon kívül – az Aszad-rendszer maradt az egyetlen Oroszországgal szövetséges – vagy inkább kliens – hatalom. Másrészt – ahogy erre már korábban is utaltunk – Moszkva itt tartotta meg az egyetlen FÁK-térségen kívüli katonai támaszpontját. A tartúsi hadikikötő jelentősége a Szovjetunió felbomlását követően hosszú időn át meglehetősen csekély volt, ám párhuzamosan azzal, ahogy Moszkva elkezdte fokozni földközi-tengeri aktivitását, újra fontossá vált.

A Kreml tisztában volt azzal, hogy a támaszpont használata csak addig biztosított számára, ameddig az Aszad-rendszer fennáll. Mégsem valószínű, hogy e két ok elég lett volna ahhoz, hogy Oroszország ilyen kockázatos manőverre – katonai beavatkozásra – szánja el magát. Abban, hogy elszánta magát, alighanem két további körülmény is közrejátszott. Egyrészt az az erős orosz meggyőződés, hogy az Aszad-rendszer fennállása biztosítja leginkább a Szíriától nem túl távol eső kaukázusi térség stabilitását. A Kreml úgy látta, hogy az általa legitimnek tekintett szíriai rezsim összeomlása az eddigieknél is kaotikusabb helyzetet teremtene, már csak

37 *Песков опроверг сообщения*, 2015.

38 *Афины заявили*, 2015.

39 *Россия расценивает действия*, 2015.

40 *Иран открыл небо*, 2015.

azért is, mert Moszkva szerint Aszad mérsékelt ellenzéke nem elég erős ahhoz, hogy stabilizálni tudja a helyzetet és az ország nagy részét felügyelete alá vonja. Az orosz vezetés a beavatkozás megkezdésekor valószínűleg még úgy gondolta, hogy az Aszad-rendszer hatalmát nem lesz képes az ország egész területén helyreállítani. Ezt lehetett kiolvasni a Kremlhez közel álló külpolitikai elemző, a Valdaj-klub egyik szervezője, Fjodor Lukjanov még a beavatkozás előtt megjelent írásából.⁴¹ Ebben a mindig tájékozott szerző annak a véleményének adott hangot, hogy amennyiben Moszkva valóban katonai műveletekre szánná el magát Szíriában, azt csak egyetlen értelmes cél érdekében teheti meg. Ez a cél pedig nem lehet más, mint egy – ahogy fogalmaz – „alavita Izrael” kialakítása és megvédése. Vagyis 2015 kora őszére szerinte olyan helyzet alakult ki, hogy Szíria korábbi egysége már nem volt helyreállítható. Egy dolgot lehet már csak tenni – fogalmazott írásában –, védelmet nyújtani az ország alaviták lakta részeinek. Ez orosz biztonsági érdek is. Ha ugyanis ez sikerül, akkor kialakítható lesz egy olyan területi sáv, amely ütközőzónaként állja majd útját az Iszlám Állam északi terjeszkedésének. A másik valószínűsíthető ok, ami miatt Moszkva kész volt Szíria ügyében a tétet emelni, az az orosz vezetésnek az a szándéka lehetett, hogy a beavatkozás segítségével megpróbálja magát a Nyugat előtt „rehabilitálni”. Putyin és környezete 2015 nyarán úgy kalkulált, hogy Oroszország két módon kerülhet ki az ukrajnai válság nyomán körülötte kialakult nemzetközi elszigeteltségből: egyrészt annak következtében, hogy a nyugati hatalmak vele szemben megmutatkozó egysége egyszer csak megtörik és értelmét veszti, másrészt pedig annak nyomán, hogy a Nyugat egy idő után kénytelen lesz szembesülni azzal a felismeréssel, hogy számára nem Oroszország jelenti a stratégiai fenyegetést, hanem az Iszlám Állam.

Moszkva 2015. szeptember 30-án kezdte el szíriai légi csapásait.⁴² A műveletek elindítása ekkor már nem okozott meglepetést. Korábban is világos volt, hogy a Kreml megkülönböztetett figyelemmel követi a szíriai eseményeket. A nyár elejétől pedig már azt is sejteni lehetett, hogy Moszkva készül valamire. Abban, hogy a Kreml végül cselekvésre szánta el magát, nyilván nemcsak az a már korábban említett geopolitikai szempont játszott közre, hogy Oroszország az Aszad-rendszer összeomlásával elveszíthette volna utolsó közel-keleti szövetségesét, együtt utolsó posztsovjettérségen kívüli katonai bázisával, az 1971-től bérelt tartúsi hadikikötővel, hanem az is, hogy a putyini politika a 2004-es ukrajnai politikai fordulattól kezdve erős bizalmatlansággal és ellenszenvvel követte a közelebbi és távolabbi környezetében végbemenő hatalmváltásokat. Ezekre a „színes forradalmakra” mint kívülről provokált illegitim fejleményekre tekintett. A hatalmváltások feltételezett külső irányítóinak végső célját pedig a putyini rendszer megdöntésében látta. Ez a fajta félelem jól nyomon követhető az elmúlt évtized orosz politikai magatartásában. Ennek első jele már 2005-ben megmutatkozott, amikor az ukrajnai „narancsos forradalmat” követően Oroszországban elrendelték a már működő civil szervezetek és alapítványok újregisztrálását és pénzügyi ellenőrzésük megszigorítá-

41 Лукьянов, 2015.

42 A szíriai orosz katonai beavatkozás előkészítésének történetét lásd: *Сирия*, 2015.

sát.⁴³ Minderre még akkor került sor, amikor az orosz gazdaság – köszönhetően a Moszkva számára rendkívül kedvező globális energiakonjunktúrának – valósággal szárnyalt, Putyin népszerűsége pedig az egekben volt. Ennek ellenére a Kreml már akkor fontosnak tartotta, hogy felkészüljön arra a helyzetre, amikor majd szembe kell szállnia a vele elégedetlen utcai tüntetőkkel. És, hogy ne csak a rendfenntartó erőknek kelljen majd fellépniük, elkezdte megszervezni azokat az utcai „szabadcsapatokat”, amelyek majd fenntarthatják azt a hamis képzetet, hogy a Kreml válsághelyzetben is jelentős társadalmi támogatottságot élvez.

A „színes forradalmaktól” való félelem következő látványos megnyilatkozása az „arab tavasz” fejleményeihez kapcsolódott. A még 2010 végén Tunéziában elkezdődő eseménysor az első pillanattól az orosz politika figyelmének fókuszába került. Némi zavart csak az okozott, hogy az épp „tandemokratikus” korszakát élő hatalom átmenetileg többszólamúvá vált. Az akkor az elnöki posztot betöltő Dmitrij Medvegyev ugyanis semmiféle kockázatot nem látott az észak-afrikai eseményekben. Amikor 2011 januárjában a davosi világgazdasági fórumon a tunéziai fejleményekről faggatták, minden fenntartás nélkül a tüntetők pártjára állt. Kijelentette, hogy megérti a Tunisz utcáira kivonuló többbezzres tömeg demokráciát, kevesebb korrupciót, jobb életminőséget és politikai jogokat követelő fellépését. Sőt, mindehhez még azt is hozzátette, hogy ezeket a problémákat az ország kormányzatának kell megoldania. „Amikor a kormányok nem tudják követni a társadalmi változásokat és elvesztik azt a képességüket, hogy népük vágyait valóra váltsák, akkor, sajnos, beköszönt a káosz és a szervezetlenség” – fogalmazott Medvegyev.⁴⁴

Eközben Putyin teljesen másképp ítélte meg az „arab tavasz” történéseit. A kettejük közti nézeteltérés 2011 tavaszán vált nyilvánvalóvá. Medvegyev ugyanis nem látott okot arra, hogy Oroszország megvétőzza azt a nyugati hatalmak kezdeményezte határozattervezetet, amely biztonsági tanácsi felhatalmazást készült adni a líbiai légtérzár elrendeléséhez. Medvegyev a külügyminisztérium álláspontját is felülbírálván utasította országa ENSZ-nagykövetét, hogy a szavazáskor tartózkodjék.⁴⁵ A vétó mellett kardoskodó líbiai orosz nagykövetet pedig azonnali hatállyal felmentette.⁴⁶ Putyin azonban, aki – hitelt érdemlő sajtóforrások szerint – a biztonsági tanácsbeli szavazás előtt nem olvasta a határozattervezetet, miután megkezdődött a nyugati hatalmak líbiai beavatkozása, úgy ítélte meg, hogy a nyugati hatalmak félrevezették Oroszországot és visszaéltek Moszkva bizalmával. Medvegyev azonban meg volt győződve a katonai akció humanitárius jellegéről. Ezzel szemben Putyin úgy látta, hogy a Nyugat újabb hatalomváltásba kezdett. Rosszallásának nyilvánosan is hangot adott. Egy újságírói kérdésre válaszolva azt állította, hogy a BT-határozat nem volt teljes, abból fontos garanciális elemek hiányoztak. Szerinte,

43 Az Állami Duma több frakciójának képviselője 2005 novemberében törvényjavaslatban (*О внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации*) kezdeményezte az oroszországi civil szervezetek ellenőrzésének megszigorítását. A lépés ellen határozottan tiltakoztak az oroszországi NGO-k vezetői, de nem találtak meghallgatásra. Lásd: *Российские НПО*, 2005.

44 Medvegyev, 2011a.

45 Medvegyev, 2011b.

46 Medvegyev, 2011c.

ha megnézzük, hogy mi került a határozat szövegébe, „rögtön világossá válik, hogy az mindenkinek lehetőséget ad a legkülönbözőbb lépések megtételére egy szuverén állammal szemben”. Majd még hozzátette, hogy mindez őt „a középkori kereszties hadjáratokra emlékezteti”.⁴⁷ Putyin kemény szavait szövívője utóbb azzal próbálta enyhíteni, hogy azok csupán a kormányfő magánvéleményét tükrözték, a külpolitika egyébként sem tartozik a miniszterelnök illetékességébe.⁴⁸ Medvegyev azonban kitarított álláspontja mellett, és ezt nem is tartotta titokban. Néhány újságíró magához kéretett és újra részletesen kifejtette Líbiával kapcsolatos álláspontját. Szerinte „mindaz, ami Líbiában történik, azzal a végtelenül felháborító magatartással függ össze, amit a líbiai vezetés művelt, továbbá azokkal a bűnökkel, amelyeket saját népével szemben elkövetett”. Végül pedig leszögezte, hogy „semmiképpen sem engedhető meg az olyan kifejezések használata, amelyek a civilizációk konfliktusához vezetnek”, és ennek kapcsán utalt a Putyin által használt „kereszties háború” fordulatra.⁴⁹

A vita ezzel akkor lezárult. Hónapokkal később azonban, amikor már javában folyt a 2012 márciusára kitűzött elnökválasztás kampánya, Putyin újra felvetette azt. Az elnöki székbe visszatérni készülő miniszterelnök a választási kampány részeként programcikket sorát adta közre. Utolsóként külpolitikai elképzeléseit ismertette. Ez a *Moszkovszkije Novosztyiban* közölt hosszú írás⁵⁰ éppúgy kezdődött volna a stratégiai stabilitás szempontjából kulcsjelentőségű orosz–amerikai kapcsolatok, mint a külgazdasági szempontból meghatározó súlyú orosz–EU viszony áttekintésével. Az sem lett volna meglepő, ha a dolgot a Moszkva számára egyre fontosabbá váló kínai reláció bemutatásával indult volna. De nem ez történt. Putyin külpolitikai programja ugyanis az „arab tavasz” fejleményeinek elemzésével kezdődött. Ez világosan jelezte, hogy az elnöki pozícióba visszatérő Putyin milyen kitüntetett jelentőséget tulajdonított már ekkor az észak-afrikai és a közeli-keleti eseményeknek.

Az, hogy Moszkva elszánta magát, és katonai eszközökkel is beavatkozott a szíriai konfliktusba, aligha választható el attól, hogy Putyin szerette volna megakadályozni, hogy Aszaddal valami olyasmi történjék, mint ami történt 2011-ben Kadhafival. Ez nem abban az értelemben volt és maradt személyes ügy, hogy az orosz elnök ne tudná Bassár al-Aszad nélkül is elképzelni Szíria jövőjét, hanem abban, hogy Putyinnak elege lett a saját rendszerére is fenyegetést jelentő „színes forradalmakból”. Valószínűleg azért sem hajlandó Aszad kezét elengedni, mert demonstrálni akarja, hogy nem minden diktátor dönthető meg, vagy ha mégis, akkor sem szabad hagyni, hogy lincselő tömeg végezzen vele. De az is nyilvánvaló, hogy Moszkva szíriai eseményekbe való katonai beavatkozásának további, ennél jóval fontosabb céljai is voltak. Oroszország számára a rezsim megvédése ugyanis azt a lehetőséget is felkínálta, hogy Moszkva ne csak megőrizze közeli-keleti jelenlétét, de – siker esetén – meg is erősítse azt. Továbbá arra is alkalmas eszköznek tűnt a

47 Putyin, 2011.

48 *Раскол в тандеме*, 2011.

49 Medvegyev, 2011d.

50 Putyin, 2012.

beavatkozás, hogy elterelje a hazai közvélemény figyelmét Moszkva ukrajnai kudarcáról. Az ugyanis már jó ideje kiderült, hogy Oroszországnak Ukrajnában nem sikerült eredeti céljait elérnie. Sem jelentős, az ország számos megyéjére kiterjedő szeparatista mozgalmat nem sikerült kiprovokálnia, sem a kijevi hatalmat nem tudta megdönteni, noha az új, a politikai fordulat nyomán felálló kormányzatnak továbbra is súlyos problémák sorával kell szembenéznie. De miután nem sikerült fordulatot kieroszakolnia Ukrajnában, és mert a konfliktus további élezése csak tovább növelte volna az Oroszországra nehezedő terheket és tovább fokozta volna elszigeteltségét, el kellett kezdeni a lassú visszavonulást. A szíriai beavatkozás alkalmasnak tűnt arra, hogy a kudarc beismerése nélkül, a hazai közönség figyelmének elterelésével – amit a központi tévécsatornák néhány hét alatt irigylésre méltó profizmussal hajtottak végre – megkezdődhessék a fokozatos kihátrálás.

Túl mindezekén, a szíriai beavatkozás korai szakaszában még az sem volt kizárható, hogy Moszkva azt nemzetközi elszigeteltségének feloldására próbálja majd felhasználni. Ez a feltételezés azonban, ahogy telt az idő, úgy vált egyre valószínűtlenebbé. Már az orosz műveletek megkezdésének módja sem erre utalt. Moszkva ugyanis úgy „lépett be” a szíriai történetbe, hogy még a legelemibb egyeztetésre sem tett kísérletet a nyugati koalíció hatalmaival. Azt ugyanis nehéz lenne egyeztetésnek tekinteni, ahogyan az orosz fél a légi csapások megkezdése előtt alig egy órával arra szólította fel az Egyesült Államokat és szövetségeseit, hogy tegyék szabaddá a szíriai légteret. Később a kiválasztott célpontok is azt erősítették meg, hogy Moszkva a maga útját akarja járni. A légi csapások első napjaiban talán még lehetett azt feltételezni, hogy az oroszok elvették a célokat, de egy idő után ez már nem volt több, mint önámítás. Egy ideig azt sem lehetett kizárni, hogy az orosz légitámadások azért vesznek célba olyan, a nyugati koalícióval szövetségben álló erőket, mert Moszkva elsődleges célja az Aszad-rezsim megmentése, és miután sikerült ezt teljesítenie, megkezdte majd az Iszlám Állam erői elleni támadásait is. De mint utóbb kiderült, meglehetősen hosszú ideig tartott, amíg az orosz légi csapások célkeresztjébe, mint kitüntetett célpont, bekerült a rettegett terrorszervezet. Ahogy telt az idő, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy az orosz magatartás mindenekelőtt arra irányul, hogy kész helyzet elé állítsa a Nyugatot. Vagyis olyan helyzetet teremtsen, hogy az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek csak és kizárólag Aszad és az Iszlám Állam között lehessen választania.

A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy Oroszország azért is léphetett be oly könnyedén a szíriai konfliktusba, mert a nyugati fellépés – már csak a helyi szövetségesek kétes hűsége és megbízhatósága miatt is – felettébb ingatag alapokon állt és részben áll ma is. Az ENSZ BT 2015. november 20-án hozott 2249. számú határozata⁵¹ ugyan feljogosítja a nyugati koalíció tagjait is a beavatkozásra, ám az ennek alapján elnyert „mandátumot” Moszkva jóval gyengébbnek tekinti, mint az általa legitimnek tartott szír kormány orosz katonai beavatkozást kezdemé-

51 Az ENSZ BT 2249. számú határozata „felhívja azokat az államokat, amelyek erre képesek, hogy (...) összhangban a nemzetközi joggal (...) minden szükséges eszközzel lépjenek fel” az Iszlám Állam és a Nuszra Front ellen.

nyező felkérését. A nyugati koalíció szíriai helyzetét tovább bonyolította, hogy a vele szövetségben lévő felkelő csoportokat katonai eszközökkel csak az Iszlám Állammal szemben védheti meg. Ugyanakkor a szír kormányerők ellen csak akkor tudna fellépni, ha azok megtámadnák az Iszlám Állam fegyveresei ellen harcoló nyugati koalíciót. Enélkül viszont nem lenne jogi alapja az Egyesült Államok és szövetségesei akciójának.⁵² A nyugati koalíció kényes jogi helyzete azonban önmagában nem ad semmiféle garanciát Moszkva sikerére.

Az már a katonai műveletek megkezdésekor világos volt, hogy a légi csapatok önmagukban aligha elégségesek ahhoz, hogy stratégiai fordulatot erőszakoljanak ki. Anélkül, hogy ne lennének eredményesek a szíriai kormányerők és az iráni gárdisták levegőből támogatott szárazföldi hadműveletei, érdemi változás nem érhető el. Ezzel Moszkvában is tisztában voltak. Arra azonban a légi csapatások megindításakor nem feltétlenül számítottak, hogy a szíriai kormányerők és iráni támogatóik ilyen nehezen birkóznak meg feladatukkal és csak nagyon lassan haladnak előre. Ebben a helyzetben Moszkvának lépnie kellett. És lépett is. Egy ideje már nyílt titok, hogy Oroszország – ahogy a nyugati koalíció országai is – szárazföldi erővel is jelen van Szíriában. Vannak köztük katonai rendészek, jórészt csecsenek, akik szunnita muszlimként könnyebben értenek szót a helyi lakosság többségét alkotó szunnitákkal. Ők a visszafoglalt területek rendjéért és biztonságáért felelnek. Jelen vannak az orosz állam megbízásából magánhadserégként tevékenykedő orosz irreguláris egységek is. Szerepük többé-kevésbé ugyanaz, mint azoké az amerikai magánerekeké, amelyek nagy számban a 2003-as iraki háború idején tűntek föl a térségben. És ott vannak Szíriában a speciális műveleti erők egységei is. Ezek az elitalakulatok részben a légi csapatások célmeghatározóiként segítik a pilóták munkáját, részben a különös felkészültséget igénylő szárazföldi műveletekben vesznek részt. Mindezen erők közös erőfeszítéseként két év alatt Oroszországnak sikerült – együtt szíriai és iráni szövetségeseivel – 2017 októberére az Aszad-rezsim ellenőrzése alá vonni az ország területének közel felét. Az azonban egyelőre megjósolhatatlan, sikerül-e – és ha igen, akkor mikorra – a másik felét is megszerezni. Az azonban már ma is jól látható, hogy az átfogó politikai rendezés még ennél is nehezebb lesz. Ehhez ugyanis nemcsak a különböző belső erőknek kell egyezsége jutniuk, de a szíriai válságba különböző módon és különböző időpontokban bekapcsolódó külső szereplőknek is.

52 Trump beiktatásával azonban megváltozott a helyzet. Az új amerikai adminisztráció 2017 tavaszán, azt követően, hogy a maga részéről bizonyítottan találta a szíriai kormányerők vegyifegyver-használatát április 5-én Han Sejkunnál, büntetésül két nappal később cirkálórakétákkal támadást indított a szíriai kormányerők által használt homszi légbázis ellen. Hasonló támadásra került sor 2017. szeptember 7-én, amikor az amerikai légierő gépei Dajr ez-Zaur térségében bombázták a kormányerők állásait.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Афины заявили

2015 Афины заявили о российских поставках грузов в Сирию в обход Греции. In: *Lenta.ru*, 2015. szeptember 8. <https://lenta.ru/news/2015/09/08/greece/>.

Агаев

1981 Агаев, Семен Львович: *Иран в прошлом и настоящем. Пути и формы революционного процесса*. Москва, 1981.

Белоногов

2001 Белоногов, Александр Михайлович: *МИД, Кремль, кувейтский кризис*. Москва, 2001.

Ближневосточный конфликт

2003 *Ближневосточный конфликт, 1947–1967. Из документов Архива внешней политики Российской Федерации*. I–II. Отв. ред.: В. В. Наумкин. Москва, 2003.

Брутенц

1998 Брутенц, Карен Нерсесович: *Тридцать лет на Старой площади*. Москва, 1998.

Churchill, R.–Churchill, W.

1967 Churchill, Randolph S.–Churchill, Winston S.: *The Six Day War*. London, 1967.

Дроговоз

2004 Дроговоз, Игорь: *Необъявленные войны СССР*. Минск, 2004.

Фалунин

2008 Фалунин, Геннадий Семенович: Ирак–Иран: последняя «классическая» война XX века. In: *Независимое военное обозрение*, 2008. октябрь 10. http://nvo.ng.ru/history/2008-10-10/12_IrakIran.html.

Иран открыл небо

2015 Иран открыл небо для российских самолетов с гумпомощью для Сирии. In: *ТВ Центр*, 2015. сzeptember 9. <http://www.tvc.ru:8021/news/show/id/76114>.

Kelly

2008 Kelly, Michael J.: *Ghosts of Halabja: Saddam Hussein and the Kurdish Genocide*. Westport, Conn., 2008.

Кирпиченко

1993 Кирпиченко, Вадим Алексеевич: *Разведка. Лица и личности*. Москва, 1993.

Лукьянов

2015 Лукьянов, Федор: Алавитский Израиль. In: *Газета.ru*, 2015. сzeptember 10. <https://www.gazeta.ru/comments/column/lukyanov/7748267.shtml>.

Medvegyev

2011a Медведев назвал ситуацию в Тунисе «уроком для любых властей». In: *ЛИГА. Новости*, 2011. január 27. <http://news.liga.net/news/world/519180-medvedev-nazval-situatsiyu-v-tunise-urokom-dlya-lyubykh-vlastey.htm>.

2011b Медведев: РФ сознательно не наложила вето на резолюцию СБ ООН по Ливии. In: *РИА Новости*, 2011. március 21. https://ria.ru/arab_ly/20110321/356344423.html.

2011с Медведев отправил в отставку посла России в Ливии «за неадекватность». In: *Regnum. Информационное агентство*, 2011. március 19. <https://regnum.ru/news/polit/1385526.html>.

2011d Медведев назвал высказывания Путина о Ливии недопустимыми. In: *Lenta.ru*, 2011. március 21. <https://lenta.ru/news/2011/03/21/unacceptable/>.

О российско-американско-саудовской встрече

2015 *О российско-американско-саудовской встрече с участием Министра иностранных дел России и Госсекретаря США Дж. Керри и Министра иностранных дел Саудовской Аравии А. Аль-Джубейра. Сочи, 11 октября 2015 года.* http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1838901.

Песков опроверг сообщения

2015 Песков опроверг сообщения об участии России в бомбардировках позиций ИГ. In: *Интерфакс*, 2015. szeptember 2. <http://www.interfax.ru/russia/464241>.

Полынов

2015 Полынов, Матвей Федорович: *Внешняя политика Горбачева, 1985–1991 гг.* Санкт-Петербург, 2015.

Построено при содействии Советского Союза

1982 *Построено при экономическом и техническом содействии Советского Союза.* Ред.: Скачков, С. А. Москва, 1982.

Примаков

1985 Примаков, Евгений Максимович: *История одного сговора. Ближневосточная политика США в 70-е – начало 80-х годов.* Москва, 1985.

2006 Примаков, Евгений Максимович: *Конфиденциально. Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX – начало XXI века).* Москва, 2006.

Putyin

2011 Путин назвал резолюцию СБ ООН по Ливии «призывом к крестовому походу». In: *РИА Новости*, 2011. március 21. https://ria.ru/Arab_ly/20110321/356272787.html.

2012 Путин, Владимир Владимирович: Россия и меняющийся мир. In: *Московские новости*, 2012. február 12. mn.ru/politics/78738.

2015 Пять главных тезисов Путина на Генассамблее ООН. In: *РИА Новости*, 2015. szeptember 28. <https://ria.ru/world/20150928/1289096663.html>.

Раскол в тандеме

2011 Раскол в тандеме. Президент и премьер вступили в принципиальный спор в оценках резолюции по Ливии и действий Запада. In: *Газета.ru*, 2011. március 21. https://www.gazeta.ru/politics/2011/03/21_a_3561053.shtml.

Рогоза–Ачкасов

2005 Рогоза, Сергей Львович–Ачкасов, Николай Борисович: *Засекреченные войны, 1950–2000 гг.* Москва–Санкт-Петербург, 2005.

Россия расценивает действия

2015 Россия расценивает действия Болгарии и Греции как отказ от суверенитета. In: *Голос Америки*, 2015. szeptember 9. <https://www.golos-ameriki.ru/a/russia-greece-bulgaria/2953510.html>.

Российские НПО

2005 Российские НПО резко протестуют против попытки ужесточить контроль над гражданским обществом. In: *Regnum. Информационное агентство*, 2005. november 11. <https://regnum.ru/news/polit/543049.html>.

Russian jets

2015 Russian jets in Syrian skies. In: *Ynetnews.com*, 2015. augusztus 31. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4696268,00.html>.

Сирия

2015 Сирия. Как это было. Российская авиация перебрасывалась в Левант заранее. In: *Lenta.ru*, 2015. október 2. <https://lenta.ru/articles/2015/10/02/cover/>.

Страна с запасом прочности

2015 Страна с запасом прочности. Владимир Путин выступил на Петербургском международном экономическом форуме. In: *Российская газета RG.RU*, 2015. június 21. <https://rg.ru/2015/06/22/putin.html>.

Телефонный разговор

2015 Телефонный разговор с Президентом США Бараком Обамой. In: *Президент России*, 2015. június 25. <http://kremlin.ru/events/president/news/49768>.

Встреча с главой МИД Сирии

2015 Встреча с главой МИД Сирии Валидом Муаллемом. In: *Официальный сайт Президента России*, 2015. június 29. special.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/49781.

Встреча с Хамидом Карзаем

2015 Встреча с Хамидом Карзаем. In: *Президент России*, 2015. június 24. <http://kremlin.ru/events/president/news/49760>.

Звягельская

2017 Звягельская, Ирина Доновна: *Ближневосточный клинч. Конфликты на Ближнем Востоке и политика России*. Москва, 2017.

ZOLTÁN SZ. BÍRÓ

THE SOVIET UNION AND RUSSIA IN THE MIDDLE EAST

Following the dissolution of the Soviet Union, Moscow's attention rapidly retreated from the Middle East, partly on account of a major drop in resources, and partly because of a devaluation of the region in political terms. Of the earlier client countries, Egypt had already distanced itself from the Soviet Union in the 1970s. As a consequence of Saddam Hussein's confrontational politics Iraq, became such an uncomfortable partner that Gorbachev did not pose any obstacle at all to the forceful bridling of Iraq after it overran Kuwait in the summer of 1990. Thereon Syria remained – in addition to Iran – the only country in the region that continued to benefit from Moscow's attention and support after the end of the Soviet Union. A number of circumstances contributed to this position: significant debts Damascus had stacked up towards Moscow; the use of Soviet arms across the Syrian army; the regional weight and importance of the country; as well as the fact that the only military base Russia finally kept outside of the CIS area was the Tartus naval base in Syria. After sketching an overview of the Soviet Union's Middle East politics with special attention to its relations with Egypt, Iraq, and Syria, this study sets out to provide a detailed introduction to the role Putin's Russia has assumed in the Syrian crisis since 2011.